

Feest in de woestijn

Vincent Hunink

28

DE KOVEL



LS ER ÉÉN PERIODE wars lijkt te zijn van ‘feest en ontspanning’, dan is het wel de tijd van het vroege monachisme. In de Egyptische woestijn van de derde en vierde eeuw vestigden zich overal kluzenaars en eenlingen, eerst vooral alleen, later ook samen in kloosterachtige leefgemeenschappen. Zij zeiden de wereld vaarwel en richtten zich exclusief op God, in een leven van ascese, gebed en handwerk. Een streng leven, waarin al het overtollige werd geschrapt. Hoe zou daarin plaats kunnen zijn voor zoiets als gezellige bijeenkomsten of festiviteiten?

Streng en geestelijk

In de bewaarde teksten over deze ‘woestijnvaders’ (en ‘woestijnmoeders’) is daar inderdaad weinig van te zien. Neem bijvoorbeeld de Griekse ‘Vaderspreuken’ (*Apophthegmata patrum*, daterend uit ca. 500). Wie in deze uitgebreide verzameling leest, vindt snel veel staaltjes van strengheid en wereldverzaking. Maar van uitgelaten stemming of vrolijkheid is zelden sprake. Integendeel, sommige vaders hebben duidelijk niets op met gewone feesten. Over een van hen staat er bijvoorbeeld:

Hij zei ook: ‘Laten we ons tegoed doen aan de woorden van God! Laten we feesten met de verhalen over heilige vaders! We moeten niet onze buik vullen maar geestelijke blijheid hebben.’ (4,93)

Een andere kluzenaar geeft aan diezelfde gedachte nog markanter uitdrukking.

Tijdens een feest in de Scêtis gaven ze een oude man een beker wijn. Hij draaide zich om en zei: ‘Hou *die dood* bij mij vandaan!’ Toen de anderen die met hem samen de maaltijd gebruikten dat zagen, wilden ze zelf ook geen wijn meer. (4,63)

Er werd dus op zo’n feestdag wel gezamenlijk gegeten, zien we tussen de regels door. Maar een echte feeststemming kan in dit geval moeilijk zijn opgekomen. In

Vincent Hunink (°1962) is classicus en universitair docent klassiek en vroegchristelijk Latijn aan de Radboud Universiteit in Nijmegen. Sinds 1990 is hij actief als vertaler van teksten uit het Latijn en Grieks. Ook monastieke literatuur ontsluit hij daarbij voor een breed publiek.



een vergelijkbare anekdote slaat een kluizenaar een beker wijn af omdat hij van die van vorig jaar heel lang last heeft gehad. (4,91)

De goede stemming bederven kan natuurlijk op allerlei manieren. Een gevallen kluizenaar, intussen met vrouw en kind, verschijnt op een feestdag bij zijn ex-broeders in het klooster met zijn zoontje op de schouders. En dan niet als trotse vader, maar als boetvaardige zondaar. “Zie dit kindje!” zegt hij. “Het is de zoon van de ongehoorzaamheid.” Daarop schieten bij iedereen de tranen in de ogen. (5,40) Overigens loopt dat verhaal in zekere zin toch goed af, doordat de ex-kluizenaar zijn oude plek herneemt en zijn monastieke leven weer oppakt. Van het arme jongetje horen we helaas niets meer.

Een feest gewoon overslaan kan natuurlijk ook. Als een broeder op de feestdag van een martelaar gewoon aan het werk is en een kritische vraag krijgt, reageert hij als volgt:

Vandaag is de dienaar van God geselsd en gemarteld om te getuigen. Moet ik dan vandaag omwille van God niet een beetje moeite doen en werken? (10,114)

Niet alleen maar streng

Toch is het in de vroegchristelijke woestijnen niet alleen maar kommer en kwel. Tijdens een gezamenlijke feestmaaltijd in een ander klooster weigert een broeder gekookt eten en wil hij alleen maar koude groente. Hij wordt daarop publiekelijk terechtgewezen. (8,26) Met andere woorden, ook in de strenge monastieke kringen moet je niet overdrijven. Het grappige is dat deze anekdote haaks staat op de boven aangehaalde uitspraken. Het doorbreken van de gezamenlijke gewoonten op een feest kan kennelijk zowel positief als negatief worden uitgelegd.

In ieder geval hadden bepaalde vaders wel degelijk oog voor de noodzaak om af en toe te ontspannen. Een beroemde anekdote over de grote Antonius laat dit mooi zien.

Er was eens iemand op wilde beesten aan het jagen in de woestijn. Toen zag hij abba Antonius die samen met zijn broeders ontspande, en hij nam daar aanstoot aan. Antonius wilde hem duidelijk maken dat het af en toe nodig is de broeders tegemoet te komen. ‘Zet eens een pijl op je boog,’ sprak hij, ‘en span hem dan.’ De man deed het. ‘Doe het nog eens.’ Hij deed het nog eens. ‘En nog eens.’ ‘Ja maar,’ zei de boogschutter, ‘als ik dat teveel doe, breekt de boog!’ Daarop zei Antonius: ‘Zo is het nu ook met het werk van God. Als we van de broeders teveel inspanning vragen, gaan ze snel kapot. Je moet ze dus af en toe tegemoet komen!’ Toen de boogschutter dat hoorde, voelde hij berouw en hij stak er veel van op, en zo ging hij weer weg. En de broeders keerden gesticht terug naar hun eigen plek. (10,3)

Inderdaad, ‘de boog kan niet altijd gespannen zijn’. Geen bijzonder originele gedachte (in de oudheid vinden we die al bij Herodotus en Phaedrus), maar de toepassing in dit verhaal is beslist raak.

Een motief dat in nogal wat anekdotes rond woestijnvaders terugkeert, is het doorbreken van vasten of van strenge eetgewoonten, omwille van de aankomst van gasten. In een intrigerend verhaal (10,150) komen er een paar monniken op bezoek bij een kluizenaar, die hen vervolgens gastvrij onthaalt. ‘s Nachts hoort hij ze dan tegen elkaar zeggen dat een kluizenaar in de woestijn het toch heel wat rustiger en gemakkelijker heeft dan zij in hun klooster. ‘s Ochtends willen ze vertrekken naar een kluizenaar iets verderop. Hij laat ze hem de groeten doen met het advies erbij ‘om de groenten geen water te geven’. Kluizenaar twee begrijpt deze wat cryptische uitspraak en laat zijn gasten de hele dag op een droogje zitten en zet ze aan het werk. Pas ‘s avonds zegt hij: “Wij hebben niet de gewoonte elke dag te eten. Maar omwille van jullie zullen we iets tot ons nemen.” Dan zet hij zijn gasten brood en groente voor. “Ja,” zegt hij, “omwille van jullie moeten we er een feest van maken!” En hij giet wat azijn op de salade. Na de maaltijd volgt het urenlange nachtgebed, maar de kluizenaar betoont zich opnieuw mild: “Omwille van jullie kan ik echt niet alle gebeden doen. Jullie moeten ook wat uitrusten, want jullie komen uit het buitenland!” ‘s Ochtends willen de monniken dan echt vertrekken, maar de man houdt ze op: “Blijf toch een tijdje hier, minstens drie dagen, zoals in de woestijn gebruikelijk is.” Het is duidelijk, hij wil ze niet laten gaan, en ze maken zich heimelijk uit de voeten.

De moraal van het verhaal mag de lezer zelf invullen. De monniken leren minstens dat hun nachtelijke opmerking ongepast en ook onjuist was. Ze hebben de eerste gastvrije ontvangst verkeerd geïnterpreteerd. In de woestijn wordt door kluizenaars hard en streng geleefd, zo merken ze de dag daarna, misschien meer dan in hun kloostertjes. Gastvrijheid en het goede gevoel voor feestelijke momenten mogen niet verkeerd worden begrepen.

Gastvrij en ontspannen

Het feestelijk ontvangen van gasten is in de traditie van de woestijnvaders een belangrijk thema. Zozeer zelfs dat in de *Vaderspreuken* een heel boek eraan is gewijd (boek 13). Het bevat verschillende inspirerende anekdotes.

Op de vraag waarom hij voor gasten zijn strenge vastenregime doorbreekt zegt een kluizenaar: “De vasten heb ik altijd bij me, maar jullie kan ik niet altijd bij

me houden!” Verder wijst hij erop dat het ontvangen van gasten een dienst aan Christus is. (13,2) Een ander, abba Mozes, gaat in een strenge vastenweek een maaltijd koken voor zijn gasten. Men moet het dan erkennen: hij heeft de regels van mensen geschonden maar die van God vervuld (13,4). Weer een ander legt het zo uit: door je vasten zo opzij te zetten, doe je twee goede dingen tegelijk: je gasten op krachten laten komen en je eigen wil opzij zetten. (13,11)

Verzaken aan je eigen wil, de liefde in alles laten voorgaan, Christus dienen: het zijn evenzoveel goede redenen om de gewone strengheid los te laten, om een speciaal moment te vieren. Er zijn zelfs anekdotes over woestijnvaders waarin een vleugje humor is te bespeuren bij dit heikele thema. Een kluizenaar vertelt:

We gingen naar een oude man, die ons wat te eten gaf. Toen we genoeg hadden, drong hij erop aan nog eens te nemen. Ik zei dat ik echt voldaan was. Daarop sprak hij: ‘Ik heb vandaag al zes keer eten gemaakt omdat er allerlei broeders op bezoek kwamen. En telkens heb ik ze uitgenodigd en zelf meegegeten, en ik heb nóg honger. Maar jij bent na een keer eten al zo voldaan dat je niet meer op kunt?’ (13,3)

Hier wordt de gast beleefd op zijn nummer gezet. De normaal streng vastende kluizenaar kan zichzelf omwille van anderen helemaal opzij zetten. (Of zou hij stiekem toch ook iets hebben van een Bourgondische genietter?)

Een grappig én leerzaam verhaal tot slot. Een alweer anonieme kluizenaar vertelt over wat hij meemaakte bij een collega.

Een werelds iemand kwam om iets goeds te ontvangen. Toen wij gingen zitten om te eten, zei de oude man: ‘Vraag de wereldse man of hij ook komt eten.’ Die wilde niet. ‘Geef hem maar meer te eten dan ons!’ Er was een beetje wijn vanwege het heilig offer. De oude man bracht het ons en we dronken een beker. Aan de wereldse man gaf hij er twee. Een van de vaders zei voor de grap: ‘Ik ga hier ook weg, vader, geef mij er ook maar twee!’ Daarop zei de oude man: ‘Als die man met ons had gegeten, had hij evenveel gedronken als wij en was dat voldoende geweest. Nu heeft hij het idee dat kluizenaars het er meer van nemen dan hijzelf. Maar ja, het is goed voor ons: zo houdt ons geweten ons scherp.’ (10,189)

Voor de schertsende kluizenaar met zijn ‘geef mij er ook maar twee’ laat hier een vrolijk relativiserende noot klinken. Ook in die ogenschijnlijk zo harde monastieke woestijn is er plaats voor ontspanning op zijn tijd, voor een bescheiden glaasje en voor samenzijn met anderen. Ook lachen is er niet verboden.

Leeswijzer

De complete collectie vaderspreuken is te vinden in: *Les apophtegmes des pères*, collection systématique, introduction, texte critique, traduction et notes par Jean-Claude Guy s.j., Les éditions du Cerf, Paris, 1993-2005 (3 delen: *Sources Chrétiennes* 387-474-498).

Een aardige Nederlandstalige bewerking van een aantal verhalen is: Dirk Hanssens, *Vader zeg me... Vijftig vaderspreuken in vierentwintig vadersproken*, vertalingen van de oorspronkelijke spreuken: Maurits Pinnoy, tekeningen: Anne van Herreweghen, Uitgeverij P, Leuven, 2004.